

RUSYA VE BÖLGE MÜSLÜMANLARI: TARİHTEN GÜNÜMÜZE İLİŞKİLER

Mervenur Lüleci Karadere

INSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Araştırma 32

Giriş

Asya'nın tüm kuzey bölgesi ile Avrupa'nın doğusu arasında kalan alanda tam dokuz saat dilimine sahip olan Rusya, yüz ölçümü olarak dünyadaki en büyük ülkedir. Kuzeybatısından güneydoğusuna Norveç, Finlandiya, Estonya, Latviya, Litvanya, Polonya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Çin, Moğolistan ve Kuzey Kore ile sınırlarını paylaşan Rusya Federasyonu, Japonya ile de deniz sınırına sahiptir. 2015 verilerine göre toplam nüfusu 142.423.773 olan ülkede yaklaşık olarak 30 milyon Müslüman yaşamaktadır. Çok etnikli ve çok dinli bir yapıya sahip olan Rusya'da nüfusunun %20'si Rus Ortodoks, %15'i Müslüman, %2'si ise diğer Hristiyan mezheplerden oluşurken, %1'ini Yahudiler, %1'ini Budistler, %61'ini de 70 yıllık eski Komünizm döneminin etkisiyle herhangi bir dine inanmayanlar ve hangi

dine inandığı belli olmayanlar teşkil etmektedir. Müslümanların büyük çoğunluğunu Sünniler oluştururken, sadece Dağıstan bölgesindeki Müslümanların %3'ünü aslen Azeri olan Şiiler teşkil etmektedir. Sahip olduğu Müslüman nüfusuyla İslam'ın ikinci büyük din olduğu Rusya, bir İslam ülkesi olmadığı halde İslam İşbirliği Teşkilatı'nca gözlemci statüsünde teşkilata kabul edilen beş devletten biridir.

Diğer pek çok ülkenin aksine Rusya'da yaşayan Müslüman nüfus yabancı göçmenlerden ziyade asırlardır bu topraklarda yaşamakta olan yerel halklardan oluşmaktadır. Müslümanların çoğu Volga-Ural ve Kuzey Kafkasya bölgelerinde yaşamaktadır. Başkent Moskova ve St. Petersburg gibi Rusya'nın önde gelen iki büyük şehrinde de önemli oranda Müslüman nüfus bulunmaktadır.

INSAMER
IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Resmî adı Rusya Federasyonu olan ülke -Rusya Anayasası'nda resmî bir ibaresi olmamakla birlikte- Merkez, Güney, Kuzeybatı, Uzak Doğu, Sibirya, Ural, Volga, Kuzey Kafkasya ve Kırım olmak üzere dokuz federal bölgeden oluşmaktadır. Her bir federal bölge kendi içerisinde çok sayıda federal birime sahip olmakla birlikte, yönetim bazında Rusya Federasyonu Başkanlığı Tam Yetkili Temsilcisi olarak ifade edilen bir federal bölge başkanlık temsilcisine sahiptir. Bu federe yapının bir getirisi olarak da ülkede 190'ın üzerinde farklı etnik grup olduğu öngörülmektedir. Bu yapı içinde yedi cumhuriyet; Volga-Ural bölgesinde Başkurdistan ve Tataristan, Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan, İnguşetya, Dağıstan, Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes çoğunluk olarak Müslümanlardan oluşmaktadır.

İslam'ın bugünkü Rusya topraklarına ulaşması 7. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiştir. 641 yılında Abdurrahman bin Rebia önderliğindeki İslam ordusu, İran'ı ve Kudüs'ü kontrol altına aldıktan sonra Güney Kafkasya'nın kuzeyine doğru ilerlemiştir. 737 yılında Hazar Krallığı'na karşı alınan galibiyet sayesinde Kuzey Kafkasya da Emeviler'in yönetimine geçmiştir. Ardından Özbekistan ve Tacikistan'ın da İslamlaşmasıyla bölge 1200 yıl boyunca İslam devletlerinin yönetimi altında kalmıştır. İslami yönetim merkezi halini alan bölge, birçok hadis ve fıkıh âliminin yanı sıra önde gelen felsefe, fizik ve matematikçinin yetiştiği bir ilim merkezi olmuştur.

İslamiyet'in Bölgeye Ulaşması

Moskova çevresinde yaşamakta olan Avrupalı Rusların İslam ile tanışması ise 10. yüzyılda Müslüman ticaret adamları aracılığıyla olmuştur. İslamiyet Müslüman tüccarlar ile yapılan ticaret ve diğer ekonomik ilişkilerle kademeli olarak Volga Vadisi'nde yerleşmeye başlamıştır. Bugün Tatar, Başkır, Kazan ve Ural bölgeleri ile Volga Nehri vadisinde yaklaşık 10 milyon kadar Müslüman yaşamaktadır. İslamiyet'in Rusya'da yayılışının ikinci dalgası 1242'de Altın Ordu Devleti döneminde gerçekleşmiştir.

15. yüzyıl başlarında, büyük Altın Ordu Devleti'nin yıkılmasıyla birçok bağımsız İslam

hanlığı ortaya çıkmıştır. Bu hanlıklar, Rus beyliklerinin yaşadığı Moskova ve Kiev şehirleri arasındaki bölge hariç bugünkü modern Rusya'yı oluşturan toprakların neredeyse tümünü kapsamaktaydı. Osmanlı Devleti yeni ortaya çıkan bu küçük Türk ve İslam devletlerine bu dönemden itibaren destek vermiştir. Bu İslam hanlıklarının 16. yüzyılda Rus İmparatorluğu tarafından mağlup edilmesine kadar İslamiyet bugünkü modern Rusya topraklarının çoğuna hâkim olmuştur. Volga Nehri'nin Çarlık Rus İmparatorluğu'nun ulaştırma ve taşımacılığı açısından sahip olduğu öneme binaen, bu yeni kurulan Rus İmparatorluğu'nun ilk ele geçirdiği bölge burası olmuştur. 1552 yılında 50.000 askerlik bir Rus ordusu Kazan'ı işgal etmiş ve pek çok Müslüman bu süreçte katledilmiştir. Kazan Hanlığı'nın düşmesiyle birlikte İslam 200 sene boyunca bu topraklardan silinmiş ve bu yıllar Müslümanlar tarafından "sessizlik dönemi" olarak adlandırılmıştır. Kazan topraklarında ne bir caminin ne de tek bir Müslüman âlimin izine rastlamanın mümkün olduğu bu dönemde, Müslümanlar ibadetlerini gizli gizli yapmıştır. Adeta bir zindan hayatına mahkûm edilen Müslümanlar, Stephan Razin Ayaklanması'ndan Pugaçev İsyanı'na ve Başkır Ayaklanması'na kadar Rus İmparatorluğu'na karşı çıkan tüm ayaklanmalara katılmıştır. Diğer taraftan Kazan Hanlığı'nın işgali, o tarihe kadar oldukça iyi giden Osmanlı-Rus ilişkilerinde de bir dönüm noktası olmuştur. İki devletin arası açılmış ve artık bir çatışma ortamına girilmiştir. Ancak bu çatışma hali Rusya'nın oldukça işine yararmış, böylece içeride gücünü pekiştirmek için Osmanlı destekli küçük toplulukları bastırabilmiş ve hâkimiyet alanını daha da genişletmiştir. Rusya'nın Kırım'ı da topraklarına katmasıyla birlikte ülkedeki Müslüman sayısında tabii bir artış olmuştur. Rusya'nın sonraki nihai hedefi de yine Müslümanların yaşadığı Kazak ve Türkistan bozkırları olmuştur.

1762'de tahta geçen Çariçe II. Katerina devletinin gelenekselleşmiş Müslüman politikasını değiştirme yoluna gitmiştir. 200 yıl boyunca zulüm ve işkence altında yaşayan Müslümanları katlederek ve baskı altında tutarak Hristiyanlığın yükselme-

sinin sağlanamayacağını kavrayan Katerina, yok etmeye çalışmak yerine Müslümanları kontrol altına almak gerektiğini savunmuştur.

Hem Müslümanların hem de Müslümanların yoğun olduğu bölgelerdeki din âlimleri ve şeyhlerin Rusya karşıtı çalışmalarını kontrol altında tutmak için ilk olarak 1788 yılında Orenburg Mahkeme-i Şeriesi, sonrasında da Kırım ve Bakü müftülükleri kurulmuştur. Yönetimle Müslüman halk arasındaki iletişimi sağlayan bu müftülükler, bölgelere atanacak imamların kontrolünü elinde bulunduran, hatta Müslümanların nüfus kayıtlarını tutan resmî yapılar haline gelmiştir.

II. Katerina öncesi Müslümanların ekonomik olarak gelişmelerine, yeni teknolojilere sahip olmalarına ve eğitim imkânlarından faydalanmalarına engel olmak adına önemli ticaret yolları olan Volga Nehri ve diğer büyük nehir hatları boyunca veya ana yollara yakın bölgelerde yaşamalarına müsaade edilmemiştir. Çariçe döneminde tüm bu imkânlarla kavuşan Müslümanlar, bu dönemle birlikte büyük bir ilerleme ve gelişme göstermişlerdir.

Her ne kadar Müslümanların üzerindeki baskı II. Katerina döneminde ciddi derecede hafiflemiş olsa da Müslümanlar hiçbir zaman tamamen rahat bir ortama kavuşmamıştır. 1859'da Çeçenistan ve İnguşetya'nın tek bir bölge olarak parçası olduğu Dağıstan'ın Müslüman halkları da Şeyh Şamil liderliğinde verdikleri 34 yıllık mücadele sonunda ülkelerini Çarlık Rusya'sının eline düşmekten kurtaramamıştır. Nitekim devlet bu bölgenin yönetimi hususunda yeni bir yol haritası çıkarmış ve Tiflis merkezli kurduğu Güney Kafkasya Şii ve Sünni müftülükleri üzerinden bölgeyi tam kontrolü altına almıştır. Bu dönemde devletin en önemli motivasyon kaynağı olan Ortodoks inancıyla diğer tüm dinlere ve milliyetlere ortak bir hürriyet sağlama kanununa rağmen, özellikle Türklere ve Müslümanlara yönelik dinî ve millî asimilasyon politikaları devam ettirilmiştir. Kendi öz yurtlarında köle gibi sadece kendilerinden istenileni yapmaya zorlanan Müslüman topluluklar dönem dönem Çar iktidarına karşı mücadeleye girişmiştir. Bu

süreçte Çarlık Rusya'nın tarihe 1864 *Büyük Çerkez Sürgünü* olarak geçen tehcir politikası ile 600.000 Kafkas ve Çerkez Osmanlı topraklarına göç etmiştir.

Çarlık Rusya'nın 1904-1905'teki Rus-Japon Savaşı'nda mağlup olmasıyla ortaya çıkan siyasi boşluktan faydalanan Müslüman toplumlar, bu dönemde birtakım siyasi oluşumlar içerisine girmiştir. Müslümanların yanı sıra Rus İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan diğer halkların da genel olarak yönetimin politikalarından memnun olmayışı, 1905 devrimine sebep olmuştur. Dönemin Çarı II. Nikolas, devrimin bir sonucu olarak her dine eşit haklar verilmesi ve toleranslı olunması kararını ilan etmiştir. Özgürlüklerin hemen uygulanmaya başlandığı bu dönemde Müslümanlar, Rus İmparatorluğu sınırları içinde siyasi partiler dahi kurabilmiştir.

1550'li yıllarda Kazan Türklerinin Rusların hâkimiyetine girmesiyle din, dil, kültür ve ideal birliğini savunan *Ceditçilik* hareketi 1905'te yaşanan *Kanlı Pazar* devrimi sonrasında ülkeyi saran hürriyet atmosferi altında İsmail Gaspıralı tarafından yeniden canlandırılmıştır. Gaspıralı, Kırım ve Rusya'daki tüm Türk-Müslüman halkları bir araya getiren kongre ve toplantılara öncülük etmiştir. Rus İmparatorluğu altında yaşayan Türkler arasında önemli bir konuma sahip olan İsmail Gaspıralı, "dilde, fikirde, işte birlik" söylemiyle Türkler arasındaki birliğin sembolü olmuştur. 1905-1906 yılları arasında "Rusya Müslümanları" başlıklı üç kongre düzenlenmiştir. Ancak kongrelerde konuşulan konular Müslümanların dinî eğitimleri meselesinden öteye gidememiştir.

Öncesinde siyasi parti kurmalarına müsaade edilmeyen Müslümanlar artık Rusya Meclisi olan Duma'da bir parti kurmuş ve yanı sıra gazete ve dergi de yayınlamaya başlamışlardır. Rusya Müslümanları bu tarihten itibaren siyasi ve ideolojik alanlarda da varlık göstermiştir. Fakat verilen bu haklar ve özgürlükler, Müslümanları II. Nikolas'a hep birlikte destek vermeleri hususunda ikna edememiş ve devrim hazırlığındaki Bolşeviklere yaklaştırmıştır. Bolşevikler, Rus İmparatorluğu'nun ayağına dolanan siyasetin Tatar

Müslümanlara yönelik uygulanan politikalar-
dan kaynaklandığının farkında olduklarından,
Müslümanlarla onlara belirli haklar tanımak ve
yönetim sistemi içinde görevlendirmek yoluyla di-
yalog kurmuşlardır. Böylece Lenin önderliğindeki
Bolşevikler Rusya'daki pek çok halkın yanı sıra
Müslümanların da desteğini almayı başarmıştır.

Komünizm Dönemi ve Müslümanlar

1917 Bolşevik İhtilali ile devrilen Çarlık
Rusya'sının ardından kurulan Sovyet Sosyalist
Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dönemi, sadece
Müslüman halk için değil, tüm Rusya halkı için
oldukça zorlu bir sürecin başlangıcı olmuştur.
Çarlık döneminde hor görülen Müslümanlara
ilk başlarda taze umutlar dağıtan Lenin önder-
liğindeki Bolşevik hareketi, yönetimi ele geçirir
geçirmez bambaşka bir tavır takınmıştır. Sadece
10 yıl içinde Müslümanların dillerini, dinlerini,
kültürlerini ve geleneklerini ortadan kaldırmak
amacıyla harf devrimi gibi çeşitli reform hareket-
leri ve yaptırımlar uygulanmıştır. Hatta Müslüman
Türkler arasındaki dil birliğini kırmak amacıyla
her topluluğa Kiril alfabesinin farklı çeşitleri
dayatılmıştır.

1922 yılında Lenin'in ölümünün ardından yö-
netime geçen Stalin döneminde şiddet ortamı
daha da hararetlenmiştir. 1924-26 yılları ara-
sında Hristiyanlık da dâhil bütün dinlere karşı
savaş açan Stalin yönetimindeki Komünist rejim,
İslamiyet'i Türk devletlerinin dini olması dola-
yısıyla Sovyet emperyalizmine karşı en büyük
silah olarak görmüş, İslam'ı tamamen yıkmadan
Komünizmi yerleştiremeyeceği inancıyla İslam'a
yönelik daha acımasız bir tutum takınmıştır.
1926-1927 yılları arasında dinî okullar kapatıl-
mış, camiler yıkılıp kullanılamaz hale getirilmiş-
tir. Ayakta kalan az sayıdaki camiye ise sadece
yaşlıların girmesine izin verilmiştir. Tarihin en
acımasız diktatörü olarak kayıtlara geçen Stalin,
1936 yılına kadar yaklaşık 30.000 cami ve mescidi
yıkırmış, bir kısmını ahıra çevirtmiş, Kur'an-ı
Kerimleri toplatıp yaktırmıştır. Bu yıllarda yüz
binlerce Müslüman din âlimi katledilirken, mil-
yonlarcası da Sibiry'a'nın şiddetli soğuşunda ölüm
sürgününe gönderilmiştir.

İslam'ın önemli ilim merkezlerinden olan
Semerkant, Buhara, Derbent, Kokant, Kaşgar,
Timurhan, Almasta ve Tirmiz gibi şehirlerdeki
milyonlarca İslami eserin bulunduğu kütüphaneler
yine bu dönemde yakılmıştır. Bu dönemde ayrıca
ateizmin yayılmasına yönelik politikalar yürü-
tülürken din aleyhinde konferanslar ve yayınlar
yapılmış, Müslüman halk sefalet içinde büyük
baskılara maruz kalmıştır.

2. Dünya Savaşı başladığında Rusya'nın güneybatı
kısmında yaşayan Müslümanlar (Çeçenler, Kırım
Tatarları, Balkarlar vd.) topraklarını terk etmeye
zorlanmıştır. 23 Şubat 1944'te başlayan tehcir
hareketiyle sekiz gün içinde 350.000 ile 400.000
arasında Çeçen ve 91.250 İnguş, soğuk kış şart-
larına rağmen yurtlarından çıkarılmıştır. Tarihler
17 Mayıs'ı gösterdiğinde ise yaklaşık 230.000
Kırımlı Müslüman Tatar, Kırım topraklarından
tehcir edilerek Özbekistan, Kazakistan, Mari
ve Sovyet Rusya'nın farklı bölgelerine gitmeye
zorlanmıştır.

SSCB Sonrası Rusya'nın İslam Politikası

1980'lerden sonra ekonomik darboğaza giren
SSCB'nin 1991 yılında çöküşüyle birlikte yerine
bugünkü Rusya Federasyonu kurulmuştur. 1990
yılı Rusya ve dünya tarihinin dönüm noktaların-
dan biri olmuştur. Komünist sistemin çökme-
siyle 74 yıldır baskı ve zulüm altında yaşayan
Müslümanlar artık rahat bir nefes almış ve diğer
tüm din mensupları gibi inançlarını yaşayabilme
özgürlüklerini geri kazanmışlardır. Komünizm dö-
neminde gerek göçler gerekse çatışmalar ve diğer
sebeplerle azalan Müslüman nüfus, 1990'lardan
sonra artış göstermiştir. Neredeyse bir asır boyun-
ca dinlerinden uzak bir boşluk içinde kalan Ruslar,
ya Hristiyanlığa geri dönmüş ya da Müslüman
olmuştur. Bu yeni dönemle birlikte Müslümanlar
artık daha fazla örgütlenmeye ve tebliğ çalışma-
larını daha aktif yürütmeye başlamış, bu süreçte
Rus halkı içinde de İslamiyet yayılma göster-
miştir. Bugün Rusya'daki Müslümanların sayısı
yaklaşık 30 milyondur. Aynı zamanda SSCB'nin
dağılmasından sonra tüm federasyon genelindeki
cami sayısı 500'den 5.000'e yükselmiştir.

Sünni ağırlıklı Rusya'daki Müslüman nüfusunun çoğu, yerel İslami sufi oluşumlara tabidir. Sovyetler Birliği zamanında engellenen sufiler, artık bölgesel yönetimlerle iş birliği yapmakta ve devlet desteği almaktadır. Ayrıca Kafkas bölgesini kontrol edebilmek için özel çalışmalar yürüten Sovyet Rusya, Sünni Kafkas bölgesi halklarını Şii bir şeyhülislamın önderlik ettiği ve Sünni bir müftünün de yardımcılık makamında bulunduğu Bakü merkezli bir dinî yönetim birimine bağlamıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra dahi devam eden bu idari sistem, Sünni Kafkas halkın tepkisine sebep olmaktadır. Rus yönetimin Şii şeyhülislamlarla kurduğu yakın ilişkiler, bölgedeki gerilimin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Diğer taraftan gayrimüslim bir devletin egemenliği altında yaşamayı kabul etmeyen ve bağımsızlık taraftarı olan İslami gruplarla sufiler arasında da bir çatışma ortamı oluşmuştur. Bu noktada Rusya'nın hemen hemen her şehrine yayılmış olan Tebliğ Cemaati ve İslam birliğini savunan Hizbu't-Tahrir gibi gruplar, Rusya için tehdit unsuru olarak görülmektedir.

Kendi çizdiği çerçeve içinde kaldığı müddetçe İslam'ı kendisine bir tehdit olarak görmeyen Rusya, anayasal olarak laik bir devlet olmasına rağmen 18. yüzyıl Çarlık döneminden bu yana kurulan tüm müftülükleri bir araya toplayan, devlet kontrolünde bir Diyanet İşleri Başkanlığı kurarak bütün din işlerinin merkezî hükümetin denetiminde yürütülmesini sağlamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı çalışmak durumunda bırakılan din adamları ve müftüler, İslam'ı Rusya Federasyonu'nun anayasasına uygun şekilde anlatmak mecburiyetinde bırakılmaktadır. Bununla beraber Rus yönetiminin Şii şeyhülislam ile yakın ilişki içinde olması ve onlara karşı kayırmacı tutumlarından rahatsızlık duyan Sünni Müslümanlar, terörle mücadele bahanesiyle devletin yoğun baskısı altındadır.

Diğer taraftan Kuzey Kafkasya'da gayrimüslim bir devlet unsuru olmayı kabul etmeyen ve tam bağımsızlık yanlısı olan selefi gruplar, Rusya devleti tarafından aşırı İslami segmentler olarak görülmektedir. Çoğunlukla Çeçen halk arasında yaygın olan selefilik özellikle genç Müslüman

nüfus arasında taban bulmaktadır. Rusya'nın sufizm gibi kontrol altına alamadığı selefilik ve Vehhabilik çerçevesinde faaliyet gösteren oluşumlar, 11 Eylül olayının akabinde el-Kaide ile mücadele kapsamında 2000'li yılların başından itibaren terörist kuruluşlar olarak ülke genelinde yasaklanmıştır. Ayrıca selefi olduğuna inanılan kişilerin evlerine hukuksuz baskınlar düzenlenmekte ve evleri yakılarak cezalandırılmaktadırlar. Rusya Federal Güvenlik Teşkilatı'nın 2015 raporunda, Kuzey Kafkasya bölgesinden yaklaşık olarak 2.500 Rusya vatandaşının Suriye'de DAES bünyesinde savaşıma gittiği iddia edilmektedir.

Rusya'nın Soğuk Savaş döneminden bu yana Amerika tarafından destek verilen Sünni Müslüman dünyaya karşı Şii dünyasına yönelik bir sempatisi ve desteği söz konusu olmuştur. Her ne kadar Rusya Federasyonu altında yaşayan azınlık bir Şii grup olsa da Rusya'nın Şii'lere karşı bu tutumu, Şii-Sünni geriliminden istifade etmek için kullandığı etkili bir silahtan başka bir şey değildir. Öte yandan selefi gruplara karşı sahip olduğu negatif tavır da bu grupların tam bağımsızlığı ve cihatçı tutumlarından kaynaklanmaktadır.

Rusya Müslümanları ve Sosyal Hayatta Karşılaştıkları Problemler

Son yıllarda doğum oranlarındaki artışla birlikte Müslüman nüfusun yükselişe geçmesi, Rusya'da birtakım endişelerin oluşmasına sebep olmaktadır. Özellikle Rusya'daki dokuz federal bölgeden biri olan ve Müslümanların çoğunluğu oluşturduğu Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nde 2000-2012 yılları arasında yaşanan %170'lik nüfus artışı, Rus yönetimindeki tedirginliği arttırmıştır. Araştırmalar, nüfusun sadece etnik Rusların ve Ortodoksların yaşadığı bölgelerde düşüşe geçtiğini, nüfus oranlarının sabit kaldığı veya artış kaydettiği yerlerin Müslümanların çoğunlukta olduğu ulusal otonom bölgeler olduğunu göstermektedir. Bu noktada nüfus artışındaki bir diğer etkenin de Azerbaycan, Tacikistan ve Özbekistan gibi Müslüman ülkelerden gelen mülteci akını olduğunu söylemek gerekmektedir. Bugün Rusya'da, Türki cumhuriyetlerden gelen 4 milyon Müslüman mültecinin yaşadığı tahmin edilmekte-

dir. Rusya'nın Müslümanlaştığına yönelik oluşan tedirginlik ortamı, ülkede İslamofobik faaliyetleri de arttırmış; bazı Rus medya kanalları tarafından Müslümanlar aleyhine yayınlar yapılmaya başlanmış; bütün bu olumsuzluklar radikal Rus milliyetçi grupların artmasına ve bu gruplar tarafından camilere saldırılarda bulunulmasına, Müslüman göçmenlerin ülkeye girişinin engellenmesine kadar pek çok faşist eylemlerle perçinlenmiştir. Genellikle Moskova'da yaşayan mültecilerin geçici ve kaçak durumları, onları polis tarafından gelebilecek her türlü rahatsızlığa, istismara ve ırkçı şiddete açık hale getirmektedir. Moskova'da hayata tutunmaya çalışan Müslüman halk, çoğunlukla en düşük düzeyli işlerde çalıştırılmaktadır. Hükümetin Müslüman azınlığa karşı ayrımcı tavırları ve vatandaşlar arasında ciddi boyutlara varan yabancı düşmanlığını görmezden gelmesi de bir diğer sorun alanıdır.

Özellikle Ortodoks Rusların baskın olduğu bölgelerde iş bulmakta bir hayli zorlanan Müslümanlar, genellikle dinî kimliklerini saklamaktadır. Bu durum ülke içinde çoğu zaman kimin Müslüman olduğunu kimin olmadığını anlamayı da oldukça güçleştirmektedir. Her ne kadar Müslümanların yoğunlukta yaşadığı bölgelerde bu tarz sıkıntılarla karşılaşılıyor olsa da, Kuzey Kafkasya gibi Müslüman toplumların baskın olduğu yerlere yönelik yatırımların ve iş imkânlarının az olması, Müslümanları yatırımların daha fazla yapıldığı Rusların çoğunlukta olduğu bölgelerde çalışmaya sevk etmekte ve bu durum onların dinî kimliklerini saklamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır.

Son yıllarda yapılan dinler arası evliliklerde Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçişten çok Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçiş görülmektedir. 1991'den bu yana ülkede 2.000 ile 5.000 arası Hristiyan İslamiyet'e geçerken, 2 milyon Müslüman'ın da Hristiyanlığa geçtiği tespit edilmiştir.

Müslümanların radyo, televizyon ve benzeri medya organları açmaları devlet tarafından bir engellemeye uğramasa da ciddi şekilde izlenmekte ve kontrol altında tutulmaktadır. Her alanda olduğu

gibi medyada da İslam'ın devletin belirlediği ölçü ve şekilde yer alması istenmektedir. Rusya, kontrol edilemeyen İslami merkezleri her zaman bir tehdit olarak görmüştür. Devletin tüm yazılı medyayı kontrol altında tutması ve cami imamlarının hutbelerini Rusya Federal Güvenlik Servisi ile iş birliği içinde hazırlamaya zorlanmaları, Müslümanları doğal olarak gayriresmî, bağımsız İslami kaynaklar aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamda internetin Müslümanlar tarafından bir alternatif olarak kullanılması, Rusya yönetimini endişelendirmiştir. Özellikle 2013 yılında Putin karşıtı eylemlerin yapıldığı dönemde internetin Müslümanlar tarafından etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması yönetimini rahatsız etmiş ve bu konuda bir dizi önlemler alınmıştır. Aynı yıl Duma Bilgi ve İletişim Teknolojileri Komitesi sözcüsü Aleksey Mitrofanov, "Serbest internet çağı sona ermiştir. Sadece iki milyonluk bir kullanıcı kitlesine sahipken internet ne siyasi ne de ekonomik bir faktördü. Ancak bugün tüm ülkede 45 milyonluk bir kullanıcı kitlesi mevcut. Bu da interneti kontrol edilmesi gereken bir unsur haline getirmektedir." diyerek yeni yaptırımların sinyalini vermiştir.

Ülke genelinde Ortodoks kiliseleri devletin maddi ve manevi destekleri ile hızla artarken, cami inşaları mümkün olduğunca engellenmeye çalışılmaktadır. Özellikle Moskova gibi ülkenin en kalabalık şehrinde, üstelik Müslüman nüfus hızla artarken, sadece dört caminin bulunması ve ihtiyacı karşılayamaması, dönemsel olarak gerginliklerin de tırmanmasına sebep olmaktadır. Nitekim ramazan ayında ve Kurban Bayramı'nda Müslümanların toplu ibadetlerini gerçekleştirecek mekân sıkıntısı çekmeleri, buna karşın ibadetlerini açık havada yapmak durumunda kalmaları, gayrimüslimler tarafından huzursuzluk çıkarılmasına sebep olmaktadır.

Moskova Müslümanları toplum içinde kendi siyasi haklarını kullanırken dahi çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Müslümanların İslamofobi ve kendilerine karşı gerçekleştirilen ayrımcılıklara karşı gösteri düzenleme talepleri de yetkililer tarafından reddedilmektedir. Her ne kadar 1990'larda bazı İslami siyasi partiler ulusal siyasete girmiş olsa

da Kremlin bu partilerin seçimlere katılmalarını gayriresmî yollarla engellemiştir. 2004'te yapılan bir anayasa değişikliğiyle Müslümanların nüfus artışını kendi varlığına bir tehdit olarak gören Rusya, dinî ve millî değerler temelinde parti kurulmasını yasakladığından ülkede Müslümanları temsil eden siyasi bir yapı bulunmamaktadır. Müslümanlar ancak var olan mevcut düzen partilerine üye olabilmektedirler.

İslam Rusya'da Tatarların orta yollu avro-İslam anlayışından Kafkasya'nın sufizmine ve bazı genç Müslümanlar arasında görülen radikal selefi fikirlere kadar farklı şekiller almıştır. Bu farklı İslami kimlikler, yakın dönemde giderek daha çok etnik Rus ve Ortodoks Hristiyan kimliği ile öne çıkan bir devletle etkileşimde bulunmuştur. Aynı zamanda, Rus devletinin güçlenmesi de Rusya Müslümanlarının günlük hayatı ve dinî uygulamaları üzerindeki etkisini gitgide arttırmasına yol açmıştır.

2014 Kırım krizi ile modern Rusya'da İslam'ın ne kadar önemli bir unsur olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Bu dönemde Rusya yönetimi, devlet destekli Müslüman kuruluşları Kırım Tatarlarını kendi tarafına çekmeleri için harekete geçirmeye çabalamıştır. Moskova'nın bu stratejisi uzun zamandır dinî gruplara devlet onaylı bir temsilci atayarak ortak hareket etme uygulamasıyla örtüşen bir harekettir. II. Katerina zamanından beri yönetimin İslami otoritelerden beklentisi, İslam'ı kendi çıkarlarına uygun şekilde yorumlamaları çabalarıdır. Tabii ki, devletin Müslüman grupları kendi uygun gördüğü bir dinî yorumu desteklemeye ikna etme çabası, bu dinî yorumları kabul etmeyen kişileri kendine düşman etme riskini de beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan iktidar mücadelesi, Sovyetler sonrası dönemde Rusya'daki Müslüman kimliğinin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır.

Kaynakça

- Alp, Alper, "Rus Çarlığında Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi", *Akademik Bakış*, c. 7, S. 13, Kış 2013, s. 117.
- Aslan, Cahit, "Bir Soykırımın Adı 1864 Büyük Çerkes Sürgünü", http://www.kafdav.org.tr/document-s/1864surgunu_kafkav.pdf
- Aurélie, Campana, "The Massive Deportation of the Chechen People: How and why Chechens were Deported", *Online Encyclopedia of Mass Violence*, November 5, 2007, <http://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/massive-deportation-chechen-people-how-and-why-chechens-were-deported>
- Balcı, Aslan, *Müslüman Azınlıklar ve Problemleri*, "Rusya", İstanbul: Ebrar Yayınları, Kasım 1997, ss. 115-145.
- Bozkurt, G. Saynur, *Gaspıralı ve Rusya Müslümanlarının Kimlik Mücadelesi*, 1905-1907, <http://www.ismailgaspırali.org/yazilar/gsozkurt.htm>, (Erişim Tarihi, Mart 2016)
- Crews, Robert D., "Moscow and the Mosque, Co-opting Muslims in Putin's Russia", March-April 2014 Issue, *Foreign Policy*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2014-02-06/moscow-and-mosque>. (Erişim Tarihi, Mart 2016)
- Çapraz, Hayri, "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kıırım Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 11, Güz 2006, ss. 57-70, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1191914728_capraz.pdf
- Davud, Dursun, "Sovyetlerdeki Müslüman Türklerin Yapısı Üzerine Bir Çalışma", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, S. 24, 1993, s. 174.
- Gökdağ, B. Atsız, *Ortadoğu'nun Bölünmüşlüğünde Şii-Alevî Türk Dünyası*, *Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Merkezi*, 19 Ağustos 2013, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2013/08/19/7162/orta-dogunun-bolunmuslugunde-si-a-lev-turk-dunyasi> (Erişim Tarihi, Mart 2016)
- Hanh, M. Gordon, *Russia's Islamic Threat*, *Yale University Press*, 2007.
- <https://antitayyeap.wordpress.com/2008/05/18/tarihin-en-acimasiz-diktatoru-milyonlari-katili-ve-rus-komunist-lideri-josef-stalin/> (Erişim Tarihi, Mart 2016)
- Kalaam, A., *Muslims In The U.S.S.R. Seeking A New Dawn*, <http://www.cyberistan.org/islamic/ussr-muslims.htm> (Erişim Tarihi, Mart 2016)Kurat, A. Nimet, "Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural ülkesi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, c. 23, S. 3-4, Temmuz-Aralık 1965, ss. 91-126.
- Makaev, Riyad, Rusya'da İslam ve Müslümanlar, 23 Kasım 2011, <http://www.dogruhaber.com.tr/haber/58998-rusyada-islam-ve-muslimanlar>
- Rudich, Vasily, "Russia's Muslim Reality", *Foreign Policy*, April 17, 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2014-04-17/russias-muslim-reality>
- "Tarihin en Acımasız Diktatörü, Milyonların Katili ve Rus Komünist Lideri Josef Stalin", Akhmetova, Elmira, "İslam in Russia", <http://islam.ru/en/content/story/islam-russia>, (Erişim Tarihi Mart 2016).
- Türker, A. Tolga, "Kuzey Kafkasya'da Aşırı İslamcılığın Yükselişi: Kafkasya Emirliğinin Analizi", *SBF Dergisi*, Ankara Üniversitesi, c. 68, No. 3, 2013, s. 141-164.